

Handel jako narzędzie pokoju

Wstęp

Podejmując rozważania dotyczące związków między wymianą handlową a pokojem, należy odnieść się do sformułowanej w ramach systemu Narodów Zjednoczonych koncepcji pokoju, zgodnie z którą pokój to nie tylko stan bez wojny. W Karcie Narodów Zjednoczonych zwrócono uwagę na konieczność podejmowania działań w skali międzynarodowej, służących popieraniu gospodarczego i społecznego postępu wszystkich narodów¹. W dokumencie tym uznano podążanie w kierunku stabilizacji i dobrobytu za warunek konieczny do utrzymania pokojowych i przyjaznych stosunków między państwami. W tym celu organizacja miała popierać działania, służące podnoszeniu stopy życiowej, zapewnieniu pełnego zatrudnienia oraz warunków postępu i rozwoju gospodarczego i społecznego, a także rozwiązywaniu międzynarodowych problemów gospodarczych². Rolę czynnika ekonomicznego w budowaniu pokojowych stosunków międzynarodowych potwierdza również struktura instytucjonalna Organizacji Narodów Zjednoczonych – powołanie Rady Społeczno-Gospodarczej – specjalnego organu, który zgodnie z uprawnieniami może badać międzynarodowe zagadnienia gospodarcze³. Problemy gospodarcze są przedmiotem zainteresowania również wielu organizacji wyspecjalizowanych, funkcjonujących w ramach systemu Narodów Zjednoczonych.

W związku z przywołaną koncepcją pokoju współczesne studia nad pokojem obejmują także badanie relacji między szeroko rozumianą współpracą ekonomiczną a pokojem. Celem niniejszego opracowania jest ukazanie tej relacji na przykładzie jednej z form wymiany gospodarczej, tj. handlu międzynarodowego.

¹ Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 26 czerwca 1946 r., *Preambuła*, źródło: S. Bieleń, *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 30.

² *Ibidem*, art. 55.

³ *Ibidem*, art. 62.

W szczególności przeprowadzona analiza ma wykazać, czy wolny handel może być postrzegany jako narzędzie pokoju.

Rola czynnika ekonomicznego we współczesnych stosunkach międzynarodowych

Analizy poświęcone współczesnym stosunkom międzynarodowym wskazują na wzrost znaczenia czynnika ekonomicznego jako determinanty kształtującej relacje między państwami. Wiele uwagi poświęca się roli czynnika ekonomicznego w polityce zagranicznej państw oraz związkom między polityką a ekonomią w badaniu stosunków międzynarodowych.

Wzrost znaczenia kwestii gospodarczych w polityce państw jest dostrzegalny od ostatniej fazy drugiej wojny światowej i przejawia się w postaci budowy instytucjonalnych ram funkcjonowania gospodarki światowej. Wydarzenia drugiej wojny światowej łącznie z doświadczeniami kryzysu gospodarczego lat 30. XX wieku utrwaliły bowiem w społeczności międzynarodowej przekonanie, że istnieje potrzeba powołania międzynarodowych instytucji o zasięgu globalnym, które zajmowałyby się regulacją stosunków ekonomiczno-społecznych. Postanowiono wówczas, iż międzynarodowa współpraca w tym obszarze powinna się skupić na ujęciu w ramy instytucjonalne rynków finansowo-walutowych, odbudowie gospodarczej krajów zniszczonych podczas działań wojennych oraz liberalizacji wymiany handlowej⁴. W celu realizacji tych zadań w 1944 r. w Bretton Woods powołano do życia Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) oraz Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (IBRD). Prace nad utworzeniem Międzynarodowej Organizacji Handlu (ITO) zakończyły się natomiast niepowodzeniem. Do momentu utworzenia w 1995 r. Światowej Organizacji Handlu wielostronny system handlowy opierał się na podpisany w 1947 r. Układzie Ogólnym w Sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT).

W konsekwencji nastania zimnej wojny możliwość skutecznego funkcjonowania wspomnianych instytucji została odłożona w czasie. Bezpośrednim zarządzeniem powojenną odbudową Europy oraz opartym na dolarze amerykańskim międzynarodowym systemem walutowym zajęły się Stany Zjednoczone. Większe zaangażowanie USA w proces odbudowy Europy wynikało z przyjętej przez ten kraj strategii powstrzymywania Związku Radzieckiego. W efekcie MFW, IBRD i GATT stały się uzależnionymi silnie od Stanów Zjednoczonych instytucjami reprezentującymi interesy bloku zachodniego⁵.

⁴ E. Kawecka-Wyrzykowska, *Rola GATT w rozwoju handlu międzynarodowego*, w: J. Kaczurba (red.), *Polska w WTO*, Instytut Koniunktur i Cen w Handlu Zagranicznym, Warszawa 2002, s. 17.

⁵ N. Woods, *Międzynarodowa ekonomia polityczna w dobie globalizacji*, w: J. Baylis, S. Smith (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, tłum. M. Filary i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 402 i 405.

Nasilająca się zimnowojenna rywalizacja nie sprzyjała analizie związków między polityką a gospodarką. Uwaga badaczy stosunków międzynarodowych skupiała się na politycznych, strategicznych i militarnych aspektach zimnej wojny⁶. Stopniowa zmiana podejścia do analizy stosunków międzynarodowych dostrzegalna jest od lat 70. XX wieku. Sprzyjało temu zmniejszenie zagrożenia wybuchem światowego konfliktu militarnego w związku z polityką odprężenia, charakteryzującą w tym czasie stosunki między Wschodem i Zachodem. Jednocześnie lata 70. to okres kryzysu w gospodarce światowej, przejawiającego się na kilku płaszczyznach. Po pierwsze na początku lat 70. w związku z suszą, która dotknęła wielu producentów rolnych, mówiono o kryzysie żywnościowym, co wiązało się z szybko rosnącymi z powodu niedoboru artykułów rolnych cenami żywności. Tendencje inflacyjne w gospodarce światowej zostały następnie silnie wzmocnione przez świadomą politykę państw OPEC, które ograniczyły wydobycie ropy naftowej oraz wprowadziły embargo na jej dostawy do USA i Holandii. W efekcie doszło do znaczącego wzrostu cen ropy naftowej, a w konsekwencji także innych towarów. Zjawiska kryzysowe lat 70. XX wieku obejmują obok kryzysu żywnościowego i naftowego również kryzys walutowy, który doprowadził do załamania się systemu walutowego z Bretton Woods. W 1971 r. prezydent Richard Nixon podjął decyzję o zawieszeniu wymienialności dolara na złoto, co oznaczało kres systemu utworzonego w 1944 roku.

Narastające problemy gospodarcze stanowiły wyzwanie dla rządzących w poszczególnych państwach oraz ukazały podatność gospodarek narodowych na wydarzenia za granicą, na które władze krajowe nie mają wpływu. Stały się one podstawą tworzenia nowego, kompleksowego podejścia do analizy stosunków międzynarodowych, uwzględniającego zarówno czynniki polityczny, jak i ekonomiczny oraz badającego związki między ekonomią i polityką. W tym czasie powstają prace, które przyczyniły się do wyodrębnienia nowej subdyscypliny w nauce o stosunkach międzynarodowych – międzynarodowej ekonomii politycznej (*International Political Economy*)⁷. Autorzy tego podejścia podkreślali, że międzynarodowa polityka gospodarcza zaczęła odgrywać klu-

⁶ P. Matera, *Związki polityki i ekonomii w badaniu stosunków międzynarodowych*, w: A. Gałganek, E. Haliżak, M. Pietraś (red.), *Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2012, s. 123.

⁷ W polskiej literaturze przedmiotu występuje również pojęcie ekonomii politycznej stosunków międzynarodowych. Termin ten nawiązuje bezpośrednio do publikacji Roberta Gilpina *The Political Economy of International Relations*, Princeton 1980. Zob. E. Haliżak, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, w: E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006, s. 195–204; E. Haliżak, *Współzależność polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych*, w: E. Haliżak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Symonides, R. Zięba (red.), *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

czową rolę w kształtowaniu relacji między państwami⁸. Zwracano również uwagę na aktywność państw nie tylko w sferze politycznej i wojskowej, lecz również gospodarczej⁹. Międzynarodowa ekonomia polityczna (MEP) bada interakcje między rynkiem a państwem. Ukazuje tym samym wpływ decyzji o charakterze politycznym na gospodarujące podmioty oraz sytuacji politycznej na działania ekonomiczne. Badacze MEP skupiają się ponadto na ukazaniu oddziaływania gospodarki światowej na relacje między państwami oraz na sposobach, w jakich państwa wykorzystują siły rynkowe dla osiągnięcia korzyści. Analizuje się ponadto wpływ systemu rynkowego zależności ekonomicznych na wojnę i pokój¹⁰.

Można zatem uznać, że stanowiący przedmiot niniejszego opracowania problem relacji między handlem a pokojem jest przykładem analizy w duchu międzynarodowej ekonomii politycznej. W tym miejscu należy podkreślić, że handel międzynarodowy od samego początku kształtowania się MEP był przedmiotem badań przedstawicieli tej subdyscypliny z uwagi na jego duże znaczenie polityczne. Uważano bowiem, że analiza stosunków handlowych, zwłaszcza napięć czy sporów handlowych, pozwala dostrzec potencjalne konflikty międzynarodowe, a tym samym stwarza możliwość przeciwdziałania im. Dodatkowo obserwacja zachowań poszczególnych aktorów międzynarodowych ułatwia rozwiązywanie konfliktów¹¹.

Rolę czynnika ekonomicznego we współczesnych stosunkach międzynarodowych, oprócz przedstawicieli MEP, rozważają także przedstawiciele nowego podejścia, wzbudzającego wiele kontrowersji i ożywioną dyskusję, określonego pojęciem geoeconomii¹². Autor tego kierunku Edward Luttwak, dokonując analizy współczesnych sprzeczności i konfliktów międzynarodowych, zwrócił uwagę na zmianę środków stosowanych przez państwa dla realizacji wytyczonych celów. Jego zdaniem stosowane w przeszłości metody o charakterze militarnym zostały zastąpione metodami handlowymi, a zdobywanie rynków międzynarodowych stało się substytutem lokowania baz i garnizonów wojskowych za granicą. Według Luttwaka bariery celne i kontyngenty są odpowiednikami granic obronnych, ukryte bariery handlowe można potraktować jako geoeconomiczny odpowiednik zasadzki, stanowiącej jeden z najskuteczniejszych manewrów w taktyce wojennej¹³.

⁸ Zob. S. Strange, *International Economics and International Relations: A Case Mutual Neglect*, „International Affairs” 1970, Vol. 46, No. 2; F. Bergten, L. Krause, *World Politics and International Economics*, „International Organization” 1975, Vol. 29, No. 1.

⁹ P. Matera, *Związki polityki...*, s. 124.

¹⁰ *Ibidem*, s. 126.

¹¹ *Ibidem*, s. 127.

¹² Zob. E. Haliżak (red.), *Geoeconomia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

¹³ E. Luttwak, *Turbokapitalizm*, Wrocław 2000, s. 154. Zob. E. Luttwak, *From Geopolitics to Geoeconomics. Logic of Conflict. Grammar of Commerce*, „The National Interest” 1990/1991, No. 20, s. 17–23.

Biorąc pod uwagę temat niniejszego opracowania, warto w tym kontekście postawić pytanie, czy opisana przez Luttwaka zmiana instrumentarium działania państw służy budowaniu pokojowych stosunków międzynarodowych.

Związek między handlem a pokojem

Teza, zgodnie z którą wzrost współzależności ekonomicznych oraz związanych z wymianą międzynarodową korzyści służy budowaniu pokojowych stosunków międzynarodowych, jest już obecna w klasycznych teoriach wymiany międzynarodowej¹⁴. W tym ujęciu im więcej współzależności gospodarczej między państwami, tym mniejsze jest prawdopodobieństwo wojny. Można zatem uznać, że poszczególne formy powiązań gospodarczych, w tym handel, należy traktować jako narzędzia, które mogą przyczynić się do pokoju. Potwierdzeniem tego stwierdzenia wydaje się decyzja Komitetu Noblowskiego przyznania Unii Europejskiej pokojowej Nagrody Nobla w 2012 roku.

W literaturze naukowej dostępnych jest wiele pozycji, wskazujących zależność między wzrostem intensywności obrotów gospodarczych, zarówno obejmujących przepływy handlowe, jak i kapitał, jako czynnika zmniejszającego prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów zbrojnych¹⁵. Wydaje się, że panuje konsensus co do istnienia takiej zależności, ale różnie się ją wyjaśnia. Podkreśla się, że handel promuje pokój poprzez komunikację, zacieśnienie więzi transnarodowych, co wpływa na wzrost zrozumienia między społeczeństwami różnych państw i stanowi przesłankę do dalszego rozwoju współpracy¹⁶.

Autorzy, wskazujący zależność między handlem a pokojem, w różny sposób uzasadniają tę relację. Po pierwsze, nawiązując do koncepcji kosztów alternatywnych, podkreślają oni, że specjalizacja produkcji w ramach międzynarodowego

¹⁴ Zob. A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012; D. Ricardo, *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, przeł. J. Drewnowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1957.

¹⁵ Zob. W. Domke, *War and the changing global system*, Yale University Press, New Haven 1988; E.D. Mansfield, *Power, trade, and war*, Princeton University Press, Princeton 1994; J.R. Oneal, B. Russett, *The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950–1985*, „International Studies Quarterly” 1997, Vol. 41, No. 2, s. 267–294; J.D. Morrow, *How could trade affect conflict?*, „Journal of Peace Research” 1999, Vol. 36, No. 4, s. 481–489; S.W. Polachek, J. Robst, Y. Chang, *Liberalism and interdependence: Extending the trade-conflict model*, „Journal of Peace Research” 1999, Vol. 36, No. 4, s. 405–422; B. Russett, J.R. Oneal, *Triangulating peace: Democracy, interdependence, and international organizations*, Norton–New York 2001; E. Gartzke, Q. Li, Ch. Boehmer, *Investing in the peace: Economic interdependence and international conflict*, „International Organization” 2001, Vol. 55, No. 2, s. 391–438; K. Barbieri, *The liberal illusion: Does trade promote peace?*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2002.

¹⁶ P.J. McDonald, *Peace through Trade or Free Trade?*, „Journal of Conflict Resolution” 2004, Vol. 48, No. 4, s. 547.